

Barbara Kutkowska
Władysław Hasiński

Wielofunkcyjność – nowe spojrzenie na rozwój obszarów wiejskich

Wsi spokojna, wsi wesoła!
Który głos twej chwale zdoła?
Kto twe wczasy, kto pożytki
Może wspomnieć zaraz wszystkie?

Jan Kochanowski, *Pieśń świętojańska o Sobótce*

Streszczenie: Ewolucja funkcji rolnictwa i obszarów wiejskich została w Polsce przyspieszona z chwilą włączenia w 1994 r. polityki rolnej do polityki wiejskiej, zmierzającej w kierunku wielofunkcyjności tych obszarów. Od tego czasu strategię rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich uwzględniają ich nowe funkcje. Funkcje te mają charakter zarówno komercyjny, jak i pozakomercyjny. Rosnące znaczenie tych drugich doprowadziło do ich nowego podziału na cztery grupy: zielone, błękitne, żółte i białe. Zwiększająca się wielofunkcyjność polskich obszarów wiejskich umożliwiła większe ich wsparcie ze środków publicznych, zwłaszcza unijnych. Tym samym polityka rozwoju nabiera istotnego znaczenia w bieżącej i przyszłej polityce regionalnej. Obecnie jest ona ukierunkowywana na konkurencyjność regionu bazującą na lokalnych zasobach i większej wspólnej aktywności mieszkańców, przedsiębiorców i przedstawicieli lokalnej administracji. Ważne miejsce w utrwalaniu funkcji obszarów wiejskich mają również koncepcje odnowy wsi.

Słowa kluczowe: wielofunkcyjność, obszary wiejskie, dobra publiczne, polityka rozwoju wsi.

1. Wstęp

Obszary wiejskie można wyodrębnić na podstawie różnych ich właściwości. Mogą to być kryteria: administracyjne, demograficzne lub ekonomiczno-społeczne

---

Prof. dr hab. Barbara Kutkowska, Instytut Nauk Ekonomicznych i Społecznych, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, pl. Grunwaldzki 24a, 50-363 Wrocław, barbara.kutkowska@upwr.edu.pl;
dr hab. Władysław Hasiński, prof. nadzw., Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Wrocławski, pl. Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław, wladyslaw.hasinski@uni.wroc.pl.

(Roszkowska-Mądra 2010, s. 26). Według pierwszego z nich, stosowanego przez GUS, do obszarów wiejskich w Polsce zalicza się wszystkie tereny znajdujące się poza granicami miast. Stanowią one około 93% powierzchni kraju i były zamieszkałe w 2002 r. przez 38,2% ogółu mieszkańców Polski, a w 2016 r. przez 40% (Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2017). Drugie, demograficzne kryterium, jakim jest gęstość zaludnienia, jest stosowane w UE i w OECD (Struś 2015, s. 11).

Według kryterium administracyjnego obszary wiejskie to aż 290,2 tys. km powierzchni Polski, na której jest zlokalizowanych 43 tys. wsi. Ich morfologia, wygląd zewnętrzny i zamieszkujący je ludzie cały czas ulegali i nadal ulegają przemianom wynikającym ze zmian zachodzących w otoczeniu gospodarczym i społecznym. Zmiany te szybko zachodziły w gospodarce nakazowo-rozdzielczej i były wynikiem przenikających się nawzajem forsownej industrializacji i szybkiej urbanizacji. Wyraźnie zaznaczyły się wówczas dwa procesy: pierwszy jest związany z dezagraryzacją wsi¹ (semiurbanizacją lub inaczej jej urbanizacją) i dotyczy gospodarstw rolnych, gospodarstw domowych i samych mieszkańców wsi; wynikał ze wzrostu poczucia samodzielności materialnej, kulturowej, pewnego rodzaju wyzwolenia, m.in. również od sił przyrody. Drugi z procesów to rustykalizacja („wieśniaczenie”) miast – szybka migracja ze wsi do miasta powodowała, że niewygasłe wzory zachowań ludności wiejskiej, zamieszkałej w miastach, jeszcze długo odbijały się na ich postępowaniu w nowej, miejskiej egzystencji². Po 1990 r., aż do chwili obecnej, wspomniane procesy nie są już tak intensywne, ale ich oddziaływanie zostało zmodyfikowane przez powrót do gospodarki rynkowej i związane z tym inne postępowanie państwa i polityki Unii Europejskiej względem rolnictwa i obszarów wiejskich. Można więc postawić pytanie: jak w ostatnich kilkudziesięciu latach była postrzegana polska wieś i tereny wiejskie?

2. Ewolucja funkcji obszarów wiejskich

W tradycyjnym rozumieniu polska wieś bardzo długo była postrzegana jako obszar monofunkcyjny, o strukturze gospodarki nierozzerwalnie związanej z rolnictwem. Wynikało to z opóźnienia rozwojowego rodzimego rolnictwa, co było i nadal jest zauważalne w postaci m.in. nadmiernie rozdrobnionej struktury agrarnej, określanej jako szachownica gruntów, jaskrawo widocznej podczas przelotu samolotem. Jest ona jedną z ujemnych pozostałości po byłym nakazowo-rozdzielczym systemie gospodarowania, chociaż niewątpliwą jego stroną dodatnią było przyzwolenie na

¹ Na temat dezagraryzacji wsi pisał szeroko Wiesław Musiał (2007).

² Pierwszy pełny spis powszechny przeprowadzony w 1950 r. wykazał, że np. 82% ówczesnych mieszkańców Wrocławia za poprzednie miejsce zamieszkania podał wieś.

funkcjonowanie po 1945 r., podobnie jak w byłej Jugosławii, indywidualnego rolnictwa. Przeżywało ono różne trudności, ale w rękach prywatnych od zakończenia II wojny światowej, aż do postsocjalistycznej transformacji gospodarki, zawsze pozostawało około 75% ogółu użytków rolnych. Wprowadzenie w Polsce od 1990 r. systemu rynkowego ukazało duże opóźnienia w rozwoju rolnictwa w porównaniu z większością krajów europejskich. Rozdrobniona struktura agrarna, nadmierne zatrudnienie w rolnictwie szacowane wówczas na około 1,5 mln osób (Herer, Sadowski 1993, s. 64; Lewandowski 1996, s. 18–19) hamowały procesy modernizacyjne, ale umożliwiły przechowanie zamiaru siły roboczej w gospodarstwach rolnych, łagodząc nieco „szok rynkowy” (*shock absorber*). Trudną sytuację sektora rolnego pogłębiało jeszcze zrównanie warunków instytucjonalnych rozwoju rolnictwa z pozostałymi sektorami gospodarki narodowej³ oraz niekorzystna koniunktura gospodarcza. W zasadzie dopiero od 1992 r. stopniowe przekształcanie polskiej polityki rolnej w kierunku interwencyjnej działalności państwa⁴ spowodowało, że dotychczasowy interwencjonizm państwowy realizowany w ramach polityki rolnej (*farm policy*) został włączony w szeroko rozumianą politykę wiejską (*rural policy*) (Hasiński 1999, s. 51). W związku z tym od 1994 r., wzorem państw zachodnioeuropejskich, polska polityka rolna była powoli włączana do polityki wiejskiej. Od tego czasu zaczął się usankcjonowany przez ówczesne Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej⁵ proces przekształcania obszarów wiejskich w kierunku wielofunkcyjności, czyli nowej strategii ich rozwoju, polegającej na oparciu ekonomiki wsi na różnorodnych, pozarolniczych funkcjach gospodarowania (Hasiński 1999, s. 52). Ale trzeba pamiętać o tym, że „wielofunkcyjność rozwoju obszarów wiejskich nie jest jednoznaczna z tworzeniem tylko nowych miejsc pracy, ale też jest

³ Kondycja rolnictwa w pierwszych latach jego dostosowywania (lata 1990–1991) do gospodarki rynkowej była bardzo zła (*An Agricultural...* 1990), dlatego ówczesny rząd, nie radząc sobie z tym problemem, poprosił o pomoc Bank Światowy i Komisję Ekonomiczną EWG. Eksperti tych instytucji stwierdzili, że ze względu na wieloprzestrzenną produkcję pod gołym niebem, długie cykle produkcyjne, kilkakrotnie wolniejszy obrót kapitału niż w sektorach pozarolniczych, nie można tego sektora gospodarki traktować na równi z pozostałymi. Ponadto zalecili utworzenie Agencji Rynku Rolnego, a w miejsce Państwowego Funduszu Ziemi – Agencji Ziemi (Gorzela 1991, s. 12). Została ona nazwana Agencją Własności Rolnej Skarbu Państwa, następnie Agencją Nieruchomości Rolnych. Obecnie jej zadania przejął Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa. Efektem wprowadzonych zmian była stopniowa poprawa sytuacji polskiego rolnictwa w następnych latach (Hasiński 1999, s. 49).

⁴ W 1992 r. zostały wprowadzone minimalne gwarantowane ceny na mleko i zboża chlebne, ale dopiero w połowie 1994 r. wprowadzono graniczne, zmienne w czasie opłaty wyrównawcze, które od 16 lat były stosowane w krajach Unii Europejskiej, a od 4 lat w Czechach (Hasiński 1999, s. 58). W Polsce poziom dotowania rolnictwa był również jednym z najniższych w 1990 r. i wynosił 51 USD na 1 ha użytków rolnych. Odpowiednie dane w innych krajach były znacznie wyższe i sięgały nawet kilku tysięcy dolarów USA; np. w USA – 102, w Kanadzie 106, w Austrii 806, w Szwecji 1222, w Szwajcarii 1938, Norwegii 3437, a w Japonii aż 8104 (Hasiński 1999, s. 71, za: Musiał 1995, s. 21).

⁵ Obecne Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

związana z rozwojem lokalnym, przedsiębiorczością, rozwojem infrastruktury itd.” (Kłodziński 1997, s. 41).

Problematyka wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich w polskiej literaturze ekonomicznej pojawiła się w latach 70. ubiegłego wieku. Wstępną jego koncepcję przedstawił Jerzy Kostrowicki (1976), dostrzegając istotę rozwoju wielofunkcyjnego służącego podnoszeniu poziomu życia ludności wiejskiej. Taka koncepcja rozwoju zyskała na znaczeniu w latach 90. XX w., w sferze zarówno badań, jak i zastosowań praktycznych, jako jedna z alternatyw w strategiach rozwojowych (Kutkowska, Łabędzki, Struś 2011, za: Stola 1991, 1992; Łoboda 1993). Jak pisał w tym czasie Marek Kłodziński,

Wielofunkcyjność obszarów wiejskich jest strategią (typem polityki) ich rozwoju, polegającą na zróżnicowaniu ekonomiki gminy, czyli oparciu jej na różnorodnych dziedzinach gospodarowania poprzez wkomponowanie w wiejską przestrzeń coraz więcej funkcji pozarolniczych. Wielofunkcyjność jest przy tym przeciwieństwem dla rozwoju monofunkcyjnego opierającego się głównie na produkcji surowców rolniczych (Kłodziński 1995, s. 124).

Hunek uznawał, że

[...] wielofunkcyjność obszarów wiejskich to wielość (różnorodność) form dochodowego wykorzystania posiadanych zasobów pracy, kapitału i ziemi zarówno w produkcji rolniczej, przetwórstwie płodów rolnych, jak i w dochodowej działalności niemającej związku z rolnictwem (Hunek 1990, s. 8–9).

Przekształcanie się wsi w kierunku wielofunkcyjności obserwować można na różnych płaszczyznach, także płaszczyźnie gospodarstwa domowego związanego wyłącznie z produkcją rolniczą, które staje się podmiotem gospodarczym realizującym również inne pozarolnicze funkcje ekonomiczne. Pozyskiwanie dochodów z aktywności pozarolniczej przyczynia się do poprawy zamożności mieszkańców wsi, co przekłada się na wzrost popytu konsumpcyjnego i prowadzi do poprawy koniunktury na rynku. Istotnym czynnikiem warunkującym te procesy jest jakość kapitału ludzkiego, a także napływ na obszary wiejskie ludności o różnych zawodach i źródłach zarobkowania, co wzmacnia funkcję rezydencjalną tych terenów. Wieś zatem staje się coraz bardziej interesującym miejscem zamieszkania.

Aspekt wielofunkcyjności dostrzega się także w definicji Europejskiej Karty Obszarów Wiejskich, w której obszar wiejski to

[...] obszar położony wewnątrz terytorium lub teren przybrzeżny, obejmujący również wsie i małe miasteczka, na którym przeważająca część gruntów

wykorzystana jest dla potrzeb rolnictwa, leśnictwa, hodowli rybnej, rybołówstwa, działalności gospodarczej i kulturalnej mieszkańców tego terenu (rzemiosło, przemysł, usługi itd.), rekreacji poza terenami miejskimi, innych, takich jak budownictwo mieszkaniowe. Części rolnicze (łącznie z leśnictwem, hodowlą ryb i rybołówstwem) i nierolnicze obszarów wiejskich tworzą odrębną jednostkę w stosunku do obszarów miejskich (Europejska Karta... 1997, s. 44).

Obowiązujący Model Rolnictwa Europejskiego jest oparty na dwóch koncepcjach, mianowicie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich i wielofunkcyjnego rolnictwa. Oba te podejścia wzajemnie się uzupełniają i umożliwiają realizację zasad zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, jednakże wielofunkcyjność jest „koncepcją szerszą obejmującą funkcję rolniczą i inne funkcje produkcyjne oraz funkcje społeczno-gospodarcze, środowiskowe i kulturalne realizowane przez różnych autorów na obszarach wiejskich” (Roszkowska-Mądra 2010, s. 33).

Rozwój wielofunkcyjności na obszarach wiejskich zależy również od walorów środowiskowych i kulturowych wsi sprzyjających podejmowaniu aktywności gospodarczej w sferze turystyki, a także na ich dogodnym położeniu względem szlaków komunikacyjnych (Czudec 2009, s. 77). Powstawanie obszarów wiejskich o charakterze wielofunkcyjnym prowadzi z kolei do różnicowania się gmin z punktu widzenia pełnionych funkcji, o czym decydują takie czynniki, jak: struktura gospodarki, struktura zatrudnienia oraz walory krajobrazowo-przyrodnicze (Duczkowska-Małyśz 1998, s. 28; Kutkowska, Łabędzki, Struś 2011, s. 82). Przyjmując jako kryterium różnicowania gmin strukturę ich gospodarki, można podzielić je na pięć typów: rolnicze, rolniczo-przemysłowe, przemysłowe, uprzemysławiane i usługowe. Z kolei biorąc pod uwagę strukturę zatrudnienia na ich terenie, gminy można zróżnicować na osiem typów: rolnicze, mieszane, uprzemysławiane, zurbanizowane z przemysłem, zurbanizowane, ubogie w przemysł, przemysłowe, centralne i centralne-uprzemysławiane. Każdemu z wymienionych typów towarzyszą odpowiednie: poziom infrastruktury, charakter zabudowy, cechy środowiska przyrodniczego, charakterystyka lokalnej społeczności (Duczkowska-Małyśz 1998).

Szczególnie duże znaczenie w przemianach funkcjonalnych obszarów wiejskich ma złożony proces urbanizacji. Szeroko na ten temat pisze Adam Czarnecki (2009). Poziom i dynamika urbanizacji determinują kształtowanie się różnego typu gmin, także wielofunkcyjnych.

W przeszłości w świadomości społecznej umacniał się pogląd, że obszary wiejskie łącznie z rolnictwem były dostarczycielami wyłącznie produktów żywnościowych i surowców do przemysłu. Obecnie zauważa się, że harmonijny rozwój rolnictwa jest związany z pełnieniem także innych pozarolniczych funkcji mających

dla człowieka i środowiska naturalnego duże znaczenie. I dlatego obok bardzo zauważalnych funkcji:

- produkcyjnych komercyjnych – wytwarzanie artykułów żywnościowych i produktów rolnych służących do produkcji energii, wytwarzanie artykułów rolnych dla przemysłu, świadczenie usług turystycznych związanych z działalnością rolniczą,
  - produkcyjnych niekomercyjnych – samozaopatrzenie gospodarstwa domowego w żywność, wytwarzanie w gospodarstwie środków produkcji na własne potrzeby,
  - przyrodniczych negatywnych – erozja gleb, zanieczyszczanie gleby i wód środkami chemicznymi i ściekami komunalnymi, zmniejszanie bioróżnorodności terenów rolniczych, emisja gazów cieplarnianych,
  - przyrodniczych pozytywnych – przeciwdziałanie erozji gleb, ochrona bioróżnorodności terenów rolniczych i zapobieganie degradacji przyrodniczej użytków rolnych, ochrona bądź poprawa stosunków wodnych na terenach rolniczych,
- wymienia się również funkcje:

- społeczne (stabilizacja wstrząsów wywołanych zmianami gospodarczymi i instytucjonalnymi, wpływ na żywotność ekonomiczną i spójność społeczną wsi, element zabezpieczenia społecznego dla rodzin rolniczych i części rodzin nierolniczych),
- kulturowe (ochrona i wzbogacanie tradycji kulturalnych na wsi, wzmacnianie tożsamości i różnorodności kulturowej na poziomie lokalnym i regionalnym, kształtowanie kapitału kulturowego, wzbogacanie kultury narodowej, ochrona i wzbogacanie pejzażu kulturowego wsi) (Wilkin 2010, s. 29).

Z upływem czasu pozakomercyjne (*non-commodity outputs*) funkcje rolnictwa zyskują coraz wyższą rangę i stają głównym odbiorcą publicznego wsparcia dla rolniczej działalności. Stale rosnące ich znaczenie doprowadziło do stworzenia nowej klasyfikacji, składającej się z czterech grup pozakomercyjnych funkcji:

- zielonych: zarządzane zasobami ziemi w celu utrzymania jej wartościowych właściwości, stwarzanie warunków dla dziko żyjących zwierząt i roślin, ochrona dobrostanu zwierząt, utrzymanie bioróżnorodności i poprawa obiegu substancji chemicznych w systemach produkcji rolnej,
- błękitnych: zarządzanie zasobami wodnymi, poprawa jakości wód, zapobieganie powodziom, wytwarzanie energii wodnej i wiatrowej,
- żółtych: trzymywanie spójności i żywotności obszarów wiejskich, podtrzymanie i wzbogacanie tradycji kulturalnych oraz tożsamości wsi i regionów, rozwój agroturystyki i myślistwa,
- białych: zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego i zdrowej żywności (Wilkin 2007, s. 4–5, za: van Huylenbroeck et al. 2007).

Wiele z wyżej zaprezentowanych funkcji zależy od istnienia rolnictwa, a fakt jego nierozzerwalności z funkcjami pozakomercyjnymi jest racjonalną przesłanką finansowego wspierania działalności rolnej ze środków publicznych, także w przyszłości (Wilkin 2007, s. 3). Z tego powodu znajduje to odbicie w dyskusjach i dokumentach dotyczących Wspólnej Polityki Rolnej po roku 2013.

Rolnictwo i obszary wiejskie są dostarczycielami licznych dóbr prywatnych o charakterze rynkowym (np. produktów rolnych, wytworów rzemiosła, lokalnego przemysłu, usług, w tym usług turystycznych). Wieś i rolnictwo są także dostarczycielami dóbr publicznych, globalnych i lokalnych, bardzo pożądaných przez społeczeństwo, których mechanizm rynkowy nie jest w stanie dostarczyć. Dobra publiczne globalne są niezbędne społeczeństwom w skali globalnej oraz krajów i pokoleń. Zaliczamy do nich: produkcję tlenu i sekwestrację węgla, ochronę bioróżnorodności genetycznej, gatunkowej i ekosystemów, ochronę wody oraz zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego. Regulacja dostarczania tych dóbr odbywa się za pomocą aktów prawnych, mechanizmów podatkowych i systemów subsydiowania. W przeciwieństwie do nich dobra publiczne lokalne są konsumowane na poziomie kraju czy regionu. Zdaniem badaczy (*Koncepcja...* 2009, s. 6) również wynagradzanie za dostarczanie takich dóbr powinno odbywać się na poziomie lokalnym. Dobra publiczne lokalne to:

- ochrona gruntów przed erozją, przed powodzią, zapobieganie degradacji gleb,
- ochrona stosunków wodnych przed suszą i zanieczyszczeniami wód,
- ochrona krajobrazu,
- ochrona krajobrazu kulturowego wsi,
- tworzenie warunków do rekreacji i wypoczynku,
- tworzenie warunków umożliwiających powstawanie nowych miejsc pracy na terenach wiejskich.

Dostarczanie dóbr publicznych przez rolnictwo i obszary wiejskie wiąże się z rozwojem ich funkcji pozakomercyjnych, tak więc rozwój wielofunkcyjny jest podstawą założeń strategicznych nie tylko w skali Wspólnej Polityki Rolnej, ale również na poziomie krajowym i regionalnym. Zewnętrzne efekty gospodarowania związane z ochroną środowiska i krajobrazu kulturowego zostały fragmentarycznie uwzględnione w instrumentach WPR o charakterze finansowym (Baum, Śleszyński 2009, s. 21). Są to np.: powiązanie systemu dopłat bezpośrednich z przestrzeganiem zasad *cross-compliance*, płatności rolno-środowiskowe, subsydiowanie terenów ONW (obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania)⁶, wspieranie działań

⁶ LFA – Less Favoured Areas. Rozporządzenie Rady Ministrów WE nr 1257 z 1999 r. w sprawie wspierania rozwoju wsi przez Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej definiuje te tereny jako niekorzystne dla produkcji rolniczej.

na rzecz odnowy wsi i ochrony dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich. W coraz większym stopniu polityka rolna UE staje się więc polityką rozwoju obszarów wiejskich (Wieliczko 2006, s. 24–25; Oleszko-Kurzyna 2009, s. 178). Dowodzi tego alokacja środków finansowych dokonana w Polsce w latach 2004–2006, a zwłaszcza w latach 2007–2013, a także 2014–2020, wskazująca na kierunek wsparcia obszarów wiejskich zgodny z ideą wielofunkcyjności, ze szczególnym uwzględnieniem funkcji mających znaczenie dla całego społeczeństwa. Szczególnie istotna jest dbałość o prowadzenie produkcji rolniczej zgodnie z wymogami środowiska przyrodniczego, tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw, dostarczanie podstawowych usług dla gospodarki i ludności wiejskiej, wspieranie działań na rzecz odnowy wsi i wszystkich narzędzi realizacji z osi 4 PROW (tab. 1).

Tabela 1. Alokacja środków finansowych UE na poszczególne instrumenty polityki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w latach 2004–2006 i 2007–2013 w ramach PROW (%)

Table 1. Allocation of EU funds to particular Rural Development Policy measures in Poland in the periods 2004–2006 and 2007–2013 under RDP (%)

Oś priorytetowa	Narzędzia realizacji	Alokacja środków	
		PROW 2004–2006	PROW 2007–2013
Oś 2	Wspieranie gospodarstw na obszarach ONW	21,62	15,00
	Program rolno-środowiskowy	4,58	13,00
	Zalesianie gruntów rolnych i innych niż rolne	1,43	3,46
	Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej	0,31	2,00
Oś 3	Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	13,02	4,00
	Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	0,00	6,20
	Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej	0,00	11,00
	Odnowa i rozwój wsi	2,51	4,00
Oś 4	Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju	0,68	5,00
	Wdrażanie projektów współpracy		
	Funkcjonowanie lokalnych grup działania		

Źródło: Oleszko-Kurzyna 2009; *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce* 2016.

Source: Oleszko-Kurzyna 2009; *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce* 2016.

Z danych przedstawionych w tabeli 1 wynika bowiem, że tylko w dwóch przypadkach, wspierania gospodarstw na obszarach ONW oraz różnicowania w kierunku działalności nierolniczej, zaznacza się spadek nakładów środków finansowych

w latach 2007–2013 w stosunku do okresu poprzedniego. Zmiana ta jest spowodowana nie tylko wcześniej wspomnianą większą dbałością o rolnicze gospodarowanie, zgodne ze środowiskiem przyrodniczym, ale także ze stale rosnącym poczuciem konieczności chronienia w skali kraju tego wszystkiego, co dała nam natura, i przekazania w miarę niezmięnionej postaci przyszłym pokoleniom Polaków.

Priorytetem kolejnego PROW 2014–2020 obok wspierania poprawy konkurencyjności sektora żywnościowego są działania związane ze wzmacnianiem przedsiębiorczości na wsi oraz transferem wiedzy i innowacyjności na obszary wiejskie, ale również z ochroną ekosystemów oraz efektywnym gospodarowaniem zasobami naturalnymi

W koncepcjach przyszłej polityki rolnej kształtuje się więc nowe spojrzenie na rozwój wsi, a jej celami stają się: wzmacnianie konkurencyjności obszarów wiejskich, waloryzacja zasobów lokalnych i zrównoważona ich eksploatacja (Zawalińska 2009, s. 95). Zmieniają się także obszary i główni odbiorcy subsydiowania wsi i rolnictwa ze środków publicznych (tab. 2). Na rozwój wsi ma i będzie miała wpływ kondycja i konkurencyjność nie tylko rolnictwa, ale także innych sektorów gospodarki funkcjonujących na obszarach wiejskich, w tym zwłaszcza wspieranie procesów inwestycyjnych na wsi.

Tabela 2. Stare i nowe spojrzenie na rozwój wsi

Table 2. Old and new perception of rural development

Wyszczególnienie	Stare spojrzenie	Nowe spojrzenie
Cele polityki	Wyrównywanie szans, zwiększanie dochodów rolniczych, konkurencyjność gospodarstw rolnych	Konkurencja wsi i obszarów wiejskich, waloryzacja zasobów lokalnych, zrównoważona eksploatacja zasobów
Sektor głównego wsparcia	Rolnictwo	Różne sektory gospodarki
Główne instrumenty wsparcia	Subsydia	Inwestycje
Główni odbiorcy wsparcia	Władze centralne, rolnicy	Wszystkie szczeble sektora rządowego (od centralnego do lokalnego), różni interesariusze polityki rozwoju wsi (publiczni, prywatni i partnerstwa publiczno-prywatne)

Źródło: Zawalińska 2009, s. 89.

Source: Zawalińska 2009, p. 89.

Nowe spojrzenie na gospodarkę wsi w kierunku dywersyfikacji jej struktury wsparte programami wspierającymi skutkuje przyrostem liczby podmiotów

gospodarki narodowej prowadzących działalność na obszarach wiejskich. W 2015 r. do krajowego rejestru REGON wpisanych było 1,1 mln firm wiejskich (27% ogółu). W porównaniu do 2004 r. liczba przedsiębiorstw wiejskich zwiększyła się o 36%, dla porównania w miastach przyrost ten kształtował się na poziomie 11% (*Rolnictwo i gospodarka żywnościowa...* 2016, s. 126).

Rozwój obszarów wiejskich coraz większego znaczenia nabiera nie tylko w polityce rolnej, istotne jest także miejsce obszarów wiejskich w koncepcjach przyszłej polityki regionalnej (Grosse, Hardt 2011, s. 42–43). Na to pytanie odpowiada dokument zatytułowany *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie* (KSRR), który został przygotowany w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego. Strategia zawarta w tym dokumencie ukazuje sposób wdrażania unijnej polityki spójności w Polsce po 2013 r. W tym nowym ujęciu proponuje się dwojake podejście do rozwoju obszarów wiejskich, a mianowicie pobudzanie procesów wzrostu gospodarczego i konkurencyjności z kontynuacją poprzednich rozwiązań skupiających się na aspekcie interwencji publicznej o charakterze wyrównawczym (np. wspieranie regionów słabo rozwiniętych). Koncepcja ta zakłada stymulowanie centrów wzrostu (głównie najważniejszych miast), przy założeniu wystąpienia procesów dyfuzyjnych obejmujących także tereny wiejskie (Grosse, Hardt 2011, s. 45). W zmienionej polityce regionalnej wieś ma swoje miejsce jako uszczegółowienie celu 1 i celu 2 (tab. 3). W KSRR 2010–2020 zaproponowano bowiem wiele rozwiązań umożliwiających integrację różnych polityk publicznych,

Tabela 3. Obszary wiejskie w KSRR 2010–2020

Table 3. Rural areas in the National Regional Development Strategy 2010–2020

Cel 1	Cel 2
<p>Wspieranie wzrostu konkurencyjności regionów</p> <p>1.2.3. Rozwijanie potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich</p> <p>1.3.6 Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego</p>	<p>Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych</p> <p>2.2. Wspieranie obszarów wiejskich o najniższym poziomie dostępu do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe</p> <p>2.2.1. Usługi edukacyjne i szkolenia</p> <p>2.2.2. Usługi medyczne</p> <p>2.2.3. Usługi komunikacyjne</p> <p>2.2.4. Usługi komunalne i związane z ochroną środowiska</p> <p>2.2.5. Usługi kulturalne</p>

Źródło: Grosse, Hardt 2011, s. 46.

Source: Grosse, Hardt 2011, p. 46.

a także, co jest bardzo ważne, integrację polityki regionalnej z polityką rolną. W tym celu wskazano na możliwości decentralizacji działań ukierunkowanych na rozwój obszarów wiejskich, zwłaszcza tych, które pobudzają tendencje rozwojowe i wykorzystują lokalne zasoby wsi w kierunku rozwoju wielofunkcyjnego (tab. 4).

Tabela 4. Działania KSRR skierowane na obszary wiejskie

Table 4. National Regional Development Strategy Measures targeted at rural areas

Cel 1. Konkurencyjność	Tworzenie warunków do integracji funkcjonalnej z miastami – włączenie obszarów wiejskich otaczających miasta w procesy rozwojowe. Rozwijanie potencjału rozwojowego i absorpcyjnego obszarów wiejskich. Zwiększanie wykorzystania zasobów ludzkich – podwyższenie mobilności zawodowej i przestrzennej (w tym wahadłowej). Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego. Rozwój miast powiatowych – lokalnych ośrodków rozwoju. Tworzenie warunków do zwiększania inwestycji pozarolniczych. Rozwój lokalny dla poprawy jakości życia, atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej.
Cel 2. Spójność	Zapóźnione obszary wiejskie – restrukturyzacja społeczna, gospodarcza i przestrzenna. Poprawianie dostępu do usług publicznych i ich jakości. Zwiększanie dostępu do szerokopasmowego internetu i e-usług. Przeciwdziałanie wykluczeniu z procesów rozwojowych obszarów skrajnie peryferyjnych. Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego, integracja społeczna.
Cel 3. Sprawność	Wzmacnianie strategicznego podejścia na wszystkich szczeblach. Lepsze ukierunkowanie terytorialne środków publicznych. Mechanizmy koordynacyjne, w tym zarządzanie wieloszczeblowe. Budowanie kapitału społecznego przez sieci współpracy między aktorami polityki regionalnej.

Źródło: Grosse, Hardt 2011, s. 50.

Source: Grosse, Hardt 2011, p. 50.

Do opracowanej w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego nowej strategii rozwoju obejmującej lata 2010–2020 ustosunkowało się Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi w przygotowanym w tym celu dokumencie *Kierunki Rozwoju Obszarów Wiejskich* (KROW), w którym podkreśliło konieczność utrzymania tradycyjnych obszarów interwencji (rolnictwo, turystyka, poprawa usług publicznych, ograniczanie wykluczenia społecznego), jak i potencjału rozwojowego wsi (internet, różnicowanie źródeł dochodów). Wskazało również na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego kraju oraz na przeciwdziałanie zmianom klimatycznym.

Do działań wspierających rozwój obszarów wiejskich zaliczono między innymi: zwiększenie konkurencyjności sektora rolnego, bezpieczeństwo żywnościowe kraju, przeciwdziałanie zmianom klimatycznym i adaptację rolnictwa do tych zmian, wykorzystanie terenów wiejskich do produkcji energii ze źródeł odnawialnych,

wykorzystanie i ochronę zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, rozwój przedsiębiorczości, poprawę lokalnej infrastruktury oraz dostępność do usług publicznych (Grosse, Hardt 2011, s. 55).

Strategiczne kierunki rozwoju obszarów wiejskich do roku 2020 zostały zawarte w dokumencie *Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020* (tab. 5). Dokument ten wyraźnie wskazuje na wielofunkcyjny charakter tego rozwoju.

Tabela 5. Cele i priorytety zróżnicowanego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa zawarte w SZRWIR na lata 2012–2020

Table 5. Goals and priorities of variable development of rural areas, agriculture and fisheries included in the Strategy for Sustainable Development of Rural Areas, Agriculture and Fisheries 2012–2020

Cele	Priorytety
Cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich	<ol style="list-style-type: none"> 1.1. Wzrost umiejętności, poziomu wykształcenia i mobilności zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich 1.2. Zwiększenie zatrudnienia mieszkańców obszarów wiejskich bez konieczności zmiany ich miejsca zamieszkania 1.3. Rozwój przedsiębiorczości i pozarolniczych miejsc pracy wykorzystujących potencjał endogeniczny obszarów wiejskich 1.4. Zapobieganie i ograniczenie wykluczenia społecznego oraz redukcja i przeciwdziałanie ubóstwu na obszarach wiejskich
Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz łagodzenie ich izolacji przestrzennej	<ol style="list-style-type: none"> 2.1. Rozwój lokalnej infrastruktury gwarantującej bezpieczeństwo energetyczne i sanitarne na obszarach wiejskich 2.2. Rozwój ogólnokrajowej i lokalnej infrastruktury transportowej gwarantującej dostępność transportową obszarów wiejskich 2.3. Budowa i rozwój infrastruktury i technologii umożliwiających mieszkańcom obszarów wiejskich korzystanie i dostęp do technologii ICT o wysokim standardzie 2.4. Rozwój infrastruktury społecznej zapewniającej mieszkańcom obszarów wiejskich dostęp do dóbr i usług publicznych 2.5. Rozwój infrastruktury bezpieczeństwa na obszarach wiejskich
Cel 3. Bezpieczeństwo żywnościowe	<ol style="list-style-type: none"> 3.1. Utrzymanie bazy produkcyjnej rolnictwa i rybactwa 3.2. Wytwarzanie wysokiej jakości, bezpiecznych dla konsumentów produktów rolno-spożywczych 3.3. Przestrzeganie/stosowanie zasad uczciwej konkurencji na wspólnotowym i globalnym rynku rolno-spożywczym 3.4. Podnoszenie świadomości wiedzy producentów oraz konsumentów w zakresie produkcji rolno-spożywczej i zasad żywienia

Tabela 5 – cd.

Table 5 – continued

Cele	Priorytety
Cel 4. Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego	4.1. Modernizacja i wzrost innowacyjności sektora rolno-spożywczego
	4.2. Kreowanie oraz transfer wiedzy i technologii służącej zrównoważonemu rozwojowi sektora rolno-spożywczego
	4.3. Dostosowanie struktur sektora rolno-spożywczego do zmieniających się wyzwań w Polsce, UE i w skali globalnej
	4.4. Promocja oraz powiększanie rynków zbytu produktów rolno-spożywczych
Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich	5.1. Ochrona środowiska rolniczego i różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich
	5.2. Ochrona krajobrazu i ładu przestrzennego na obszarach wiejskich
	5.3. Adaptacja rolnictwa i rybactwa do zmian klimatu oraz ich udział w przeciwdziałaniu tym zmianom
	5.4. Racjonalna gospodarka leśna i łowiecka na obszarach wiejskich
	5.5. Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii na obszarach wiejskich

Źródło: *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020* (2012).

Source: *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020* (2012).

W 2017 r. został uchwalony dokument *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*. W strategii tej podkreślono konieczność włączenia w procesy rozwojowe wszystkich obszarów w kraju, także wiejskich. W dokumencie wskazano, że „[...] obszary wiejskie mają największy zasób terenów możliwych do przeznaczenia pod inwestycje oraz realizację celów publicznych, w tym m.in. środowiskowych”. Rozwój obszarów wiejskich został opisany poprzez dwa kierunki działań:

- rozwój obszarów wiejskich w oparciu o endogeniczne potencjały gospodarcze,
- aktywizację obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją.

Wymienione działania umożliwiające realizację obu kierunków rozwoju wskazują na ich wielofunkcyjny charakter i są to m.in.:

- wsparcie okołorolniczej i pozarolniczej przedsiębiorczości, w tym z wykorzystaniem różnych form wspólnego działania,
- wsparcie usług sprzyjających rozwojowi pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych (turystycznych, edukacyjnych, zdrowotnych, opiekuńczych),
- wykorzystanie i rozwój zasobów pracy oraz kapitału niezbędnych do prowadzenia określonej działalności pozarolniczej,

- dywersyfikacja źródeł energii i dystrybucji energii na poziomie lokalnym,
- upowszechnienie gospodarki o obiegu zamkniętym w rozwoju obszarów wiejskich,
- rozwój i modernizacja infrastruktury niezbędnej do prowadzenia działalności gospodarczej,
- wsparcie podnoszenia kwalifikacji zawodowych dostosowujących do potrzeb rynku pracy,
- tworzenie warunków do rozwoju edukacji i wyrównywanie szans w dostępie do usług edukacyjnych i inne (*Strategia... 2017*).

Wszystkie działania podejmowane na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, które stopniowo były uruchamiane od połowy lat 90. ubiegłego wieku, czyli od formalnego rozpoczęcia przekształcania polskich obszarów wiejskich w kierunku ich wielofunkcyjności, aż do lat ostatnich, już zdołały doprowadzić, m.in. poprzez polepszenie warunków zamieszkiwania, do zwiększenia ich atrakcyjności. Powoli zaczęła wzrastać liczba ludności wiejskiej w wyniku migracji ludności z dużych ośrodków miejskich na obrzeża miast. Zaczyna być zauważalne większe zróżnicowanie obszarów wiejskich na te położone w pobliżu dużych miast i na bardziej oddalone od nich, związane głównie z gospodarką rolną. Na obszarach wiejskich polepszyła się infrastruktura (drogowa, kanalizacyjna, wodociągowa, telefoniczna, internetowa), a w strukturze zatrudnienia i dochodów rolnictwo notuje coraz mniejszy udział. Na atrakcyjnych turystycznie terenach coraz częściej rolnicy czerpią dodatkowy dochód z prowadzonej działalności agroturystycznej. Nowo osiedlający się na terenach wiejskich lub powracający na „ojcowiznę” z reguły są lepiej wykształceni i chcą angażować się w zmienianie zastanej rzeczywistości. Dlatego w strategiach rozwojowych obszarów wiejskich coraz większego znaczenia nabierają inicjatywy i programy odnowy wsi (Golinowska, Kutkowska 2009), zwłaszcza w kontekście konieczności integracji polityki rolnej i polityki spójności. Ukierunkowanie na konkurencyjność regionu bazującą na lokalnych zasobach (szczególnie przyrodniczych, ludzkich, kulturowych), a także na poprawę poziomu i jakości życia na obszarach wiejskich wskazuje wyraźnie na możliwości pola aktywności i współpracy mieszkańców, przedsiębiorców i przedstawicieli administracji lokalnej.

Program Odnowy Wsi jest wdrażany na terenie całego kraju, ale najlepsze efekty są widoczne na obszarach o dobrej tradycji wspólnego gospodarowania, uwarunkowanej zaszczościami historycznymi. Stwierdzenie to dotyczy ziem dawnego zaboru pruskiego, np. województwa opolskiego. W województwie dolnośląskim wspomniany program już realizuje zintegrowane spojrzenie na politykę obszarów wiejskich i politykę regionalną, wpisując się w obowiązującą Strategię Rozwoju Województwa Dolnośląskiego. Praktyczne działania wdrażane w ramach POW aktywizują mieszkańców wsi i małych miast i przyczyniają się do ochrony

dziedzictwa kulturowego i rozwoju kultury miejscowej. Ważność tego programu polega m.in. na tym, że wciela w życie idee rozwoju zrównoważonego harmonizującego ekonomię, potrzeby społeczne i jakość środowiska przyrodniczego oraz ład przestrzenny. Działania realizowane w ramach POW przede wszystkim ugruntowują pojęcie i zasady „obywatelskości” mieszkańców wsi. Udział administracji samorządowej w tych procesach jest wyraźny, czasami może zbyt wyraźny. Być może po okresie pierwszych doświadczeń w przyszłości mieszkańcy terenów wiejskich rozwój własnej miejscowości wezmą w całości w swoje ręce. Nowością jest realizowany w ramach PROW 2014–2020 instrument Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) oparty na ideach podejścia LEADER, czyli oddolności, terytorialności, zintegrowania, partnerstwa, innowacyjności sieciowania i współpracy oraz decentralizacji zarządzania i finansowania.

Współcześnie w rozwoju obszarów wiejskich coraz większego znaczenia nabiera ich funkcja związana z dostarczaniem surowców energetycznych. Wśród odnawialnych źródeł energii (OZE) szczególne znaczenie przypisuje się biomasie. Jak stwierdza Michał Jasiulewicz (2009), właściwe zagospodarowanie biomasy pochodzącej z rolnictwa i leśnictwa, a także produkcji rolnej do celów energetycznych stwarza duży potencjał produkcji energii cieplnej, elektrycznej i biopaliw płynnych (Zwolińska-Ligaj 2015, s. 99, za: Jasiulewicz 2009).

Nowe spojrzenie na obszary wiejskie coraz częściej uwzględnia je jako miejsce aktywności gospodarczych o charakterze proprzyrodniczym, przyjaznym bioróżnorodności w sektorze produktów i usług ekologicznych. Firmy o charakterze przedsiębiorczości ekologicznej to:

- firmy zorientowane środowiskowo działające w sferze ochrony siedlisk, ekoturystyki i innych działalności związanych z przyrodą,
- producenci technologii prośrodowiskowych,
- dostawcy usług zarządzania środowiskiem,
- producenci produktów przyjaznych środowisku (Zwolińska-Ligaj 2015, s. 105).

Aktywności te mogą stać się motorem rozwoju obszarów wiejskich, także tych o wysokich walorach przyrodniczych prawnie chronionych⁷ (Kutkowska 2007, s. 112).

3. Podsumowanie

Zarówno w wymiarze społecznym, jak i założeniach polityki rolnej i polityki regionalnej zmienia się w Polsce spojrzenie na współczesną wieś. Nie są to tereny monofunkcyjne, bazujące wyłącznie na gospodarce rolnej, ale obszary pełniące

⁷ Dz.U. nr 92, poz. 880 z 2004 r. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

liczne funkcje społeczno-ekonomiczne, środowiskowe, kulturalne i przestrzenne. To zmieniające się spojrzenie zostało formalnie zapoczątkowane włączeniem w 1994 r. polityki rolnej do polityki obejmującej obszary wiejskie. Od tego czasu strategię rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich zawierają nowe funkcje o charakterze komercyjnym i pozakomercyjnym. Działania na obszarach wiejskich, które stopniowo od 1994 r. wprowadzają wielofunkcyjność, już zdołały doprowadzić do zwiększenia ich atrakcyjności. Z kolei rosnąca wielofunkcyjność wsi powiększa ich finansowanie ze środków publicznych. Polityka rozwoju obszarów wiejskich w Polsce nabiera więc coraz większego znaczenia w obecnej i przyszłej polityce regionalnej, ukierunkowanej na konkurencyjność regionu, której podstawą są lokalne zasoby (zwłaszcza przyrodnicze, ludzkie i kulturowe) i większa wspólna aktywność mieszkańców, przedsiębiorców i przedstawicieli lokalnej administracji.

Działalność rolnicza to również ważne źródło dostarczania przez nie i obszary wiejskie licznych dóbr pozakomercyjnych, związanych z funkcjami zielonymi, błękitnymi, żółtymi czy białymi, bez których trudno wyobrazić sobie egzystencję społeczeństw. Rola obszarów wiejskich w tym zakresie jest coraz bardziej dostrzegana i doceniana, także w polityce regionalnej. Szczególnie ważne miejsce w ugruntowywaniu zróżnicowanych i licznych funkcji obszarów wiejskich mają koncepcje odnowy wsi.

Bibliografia

- An Agricultural Strategy for Poland* (1990). Report of the Joint Polish/EC/World Bank Task Force. Warsaw, 27 lipca.
- Baum R., Śleszyński J. (2009). Nowe funkcje rolnictwa: Dostarczanie dóbr publicznych. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 11 (2), 19–32.
- Czarnecki A. (2009). *Rola urbanizacji w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Czudec A. (2009). *Ekonomiczne uwarunkowania rolnictwa wielofunkcyjnego* (Prace Naukowe Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego, seria: Monografie i Opracowania, 6). Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski.
- Duczkowska-Małysz K. (1998). Typologia obszarów wiejskich. Kryteria delimitacji w świetle doświadczeń krajów Unii Europejskiej. W: Z. Więckowicz (red.). *Przekształcenia obszarów wiejskich Makroregionu Południowo-Zachodniego*. T. 1. *Typologia gmin pod względem poziomu i warunków rozwoju* (s. 23–41). Wrocław: Akademia Rolnicza we Wrocławiu.
- Dz.U. Nr 92, poz. 880 z 2004 r. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
- Europejska Karta Obszarów Wiejskich (1997). *Problemy Integracji Rolnictwa*, 1, 43–62.
- Golinowska M., Kutkowska B. (2009). Odnowa wsi i ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego. *Więś i Rolnictwo*, 1, 146–165.

- Gorzelać E. (1991). Strategia rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej w Polsce (w świetle raportu Banku Światowego). *Więć i Rolnictwo*, 1 (142), 9–20.
- Grosse T.G., Hardt Ł. (2011). *Sektorowa czy zintegrowana, czyli o optymalnej strategii rozwoju polskiej wsi*. Warszawa: „Pro Oeconomia”.
- Hasiński W. (1999). *Rolnictwo indywidualne na Dolnym Śląsku w okresie transformacji systemowej*. Wrocław: MarMar.
- Herer W., Sadowski W. (1993). *Zmiany struktury agrarnej na tle zmian struktury i wielkości zatrudnienia w całej gospodarce* (seria Studia i Materiały, 42). Warszawa: Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN.
- Hunek T. (1990). Wielofunkcyjność rolniczego gospodarstwa domowego w strategii rozwoju wsi i rolnictwa. *Więć i Rolnictwo*, 3 (68), 7–25.
- Huylenbroeck G. van, Vandermeulen V., Mettepenningen E., Verspecht A. (2007). Multifunctionality of agriculture: A review of definitions, evidence and instruments. *Living Reviews in Landscape Research*, 1 (3), 1–43.
- Jasiulewicz M. (2009). Znaczenie rolnictwa w rozwoju energetyki rozproszonej jako formy rozwoju zrównoważonego obszarów wiejskich. W: T. Komornicki, R. Kulikowski (red.). *Miejsce obszarów wiejskich w zagospodarowaniu przestrzennym* (s. 158–159) (seria Studia Obszarów Wiejskich, 18). Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Kierunki Rozwoju Obszarów Wiejskich. Założenia do Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi i Rolnictwa* (2010). Warszawa: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- Kłodziński M. (1995). Uwarunkowania wielofunkcyjnego rozwoju gminy. W: L. Klank (red.). *Więć i rolnictwo w okresie transformacji systemowej* (s. 124–137). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Kłodziński M. (1997). Istota wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich. W: M. Kłodziński, A. Rosner (red.), *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce* (s. 41–67). Warszawa: Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego.
- Koncepcja dóbr publicznych w dyskusji o przyszłości Wspólnej Polityki Rolnej*, wersja wstępna raportu (2009). Warszawa: FAPA, SAEPR.
- Kostrowicki J. (1976). Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne. *Przegląd Geograficzny*, 48 (4), 601–611.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony. Miasta. Obszary Wiejskie* (2010). Warszawa.
- Kutkowska B. (2007). Kierunki rozwoju obszarów wiejskich zlokalizowanych na terenach o dużych walorach przyrodniczych. *Więć i Rolnictwo*, 3 (136), 109–130.
- Kutkowska B., Łabędzki H., Struś M. (2011). Modele rozwoju wielofunkcyjnych obszarów wiejskich na przykładzie Dolnego Śląska. *Więć i Rolnictwo*, 2 (151), 76–98.
- Lewandowski J. (1996). Polityka rolna w polskiej gospodarce rynkowej. *Więć i Rolnictwo*, 1 (90), 13–23.
- Łoboda J. (1993). Przemiany i funkcjonowanie sieci osadniczej regionu. W: J. Łoboda (red.). *Przestrzenne problemy rozwoju społeczno-gospodarczego Sudetów* (s. 11–32)

- (Acta Universitatis Wratislaviensis, seria Studia Geograficzne, 58[1343]). Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Musiał W. (1995). Dylematy polityki rolnej Polski w aspekcie konsolidacji z gospodarką Europy Zachodniej. *Więś i Doradztwo*, 2, 17–21.
- Musiał W. (2007). Dezagraryzacja polskiej wsi – problemy ekonomiczne, ekologiczne i społeczne. *Więś i Rolnictwo*, 3 (136), 29–44.
- Oleszko-Kurzyna B. (2009). Wspólna Polityka Rolna wobec wyzwań nowych funkcji rolnictwa z perspektywy Polski. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 11 (2), 174–179.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2016* (2017). Warszawa: GUS.
- Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce w 2016 r.* (2016). Warszawa: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB.
- Roszkowska-Mądra B. (2010). *Obszary wiejskie o niekorzystnych warunkach gospodarowania w aspekcie ich zrównoważonego rozwoju*. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku.
- Stola W. (1991). Zróżnicowanie funkcjonalne gmin Polski. *Przegląd Geograficzny*, 63 (3–4), 284–296.
- Stola W. (1992). Struktura funkcjonalna wsi polskiej. W: A. Stasiak (red.). *Wybrane zagadnienia obszarów wiejskich* (s. 59–73) (Biuletyn KPZK PAN, 158). Warszawa: KPZK PAN.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* (2017). Warszawa: Ministerstwo Rozwoju.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020* (2012). Warszawa: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- Struś M. (red.) (2015). *Przekształcenia na obszarach wiejskich*. Wrocław: Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.
- Wieliczko B. (2006). *Polityka Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich* (seria Studia i Monografie, 134). Warszawa: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB.
- Wilkin J. (2007). Wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich. *Nowe Życie Gospodarcze*, 21, 3–5 (dodatek specjalny: Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie 2014–2020).
- Wilkin J. (2010). Wielofunkcyjność rolnictwa – nowe ujęcie roli rolnictwa w gospodarce i społeczeństwie. W: J. Wilkin (red.). *Wielofunkcyjność rolnictwa: Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne* (s. 17–38). Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Wstępna analiza realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006* (2009). Część 2. Warszawa: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- Zawalińska K. (2009). *Instrumenty i efekty wsparcia Unii Europejskiej dla regionalnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Zwołńska-Ligaj M. (2015). *Integracja funkcji gospodarczych i środowiskowych na obszarach przyrodniczo cennych województwa lubelskiego. Perspektywa przedsiębiorstw* (seria Monografie i Rozprawy, 6). Biała Podlaska: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej.

Multifunctionality – a New Approach to the Development of Rural Areas

Abstract: The ongoing evolution of the agricultural function formally accelerated in Poland in 1994 when agricultural policy was included into rural policy aimed at multi-functionality of rural areas. Since then, development strategies of agriculture and rural areas have taken account of new functions of the areas, both commercial and non-commercial ones. The increasing significance of the non-commercial functions has led to their division into four parts: green, blue, yellow and white. The growing multi-functionality of Polish rural areas enabled greater support thereof from public, and especially from the EU funds. Thus, the development policy has become more and more important in the current and future regional policy. Now it is targeted at a region's competitiveness based on local resources and the common actions of local inhabitants, business owners and representatives of local authorities. An important role in the consolidation of functions in rural areas is played by village renewal concepts.

Keywords: rural areas, multifunctional, public goods, rural development policy.